

УДК: 904'5(477.43)''638''

В. А. Гуцал

ДОСЛІДЖЕННЯ РАНЬОСКІФСЬКОГО КУРГАНУ БІЛЯ с. КУПИН НА ХМЕЛЬНИЧЧИНІ

У статті йдеться про результати досліджень курганів VII ст. до н. е. в с. Купин Городоцького р-ну Хмельницької обл., які кілька років тому пограбували. В одному із насипів була споруджена і згодом спалена дерев'яна усипальниця. Виявлено залишки двох захоронень, багатий набір керамічних виробів, залізні сокири, два тесла, долото і дві намистини-пронизки.

Ключові слова: Купин, курган, поховання, усипальниця, кераміка, залізна сокира.

В басейні р. Смотрич біля села Купин Городоцького р-ну Хмельницької обл. на високому плато за 0,8 км південно-західніше села розташована група із чотирьох курганів, витягнутих ланцюжком з північного заходу на південний схід на відрізок 299 м. Їх дослідження 2018 р. розпочала археологічна експедиція Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Насипи добре видно на рівні горизонту. Всі вони розтягнуті в різні сторони. Сучасний діаметр насипів 9—20 м, найбільша висота 1,4 м. Їх не одноразово серйозно грабували скарбощукачі. В центрі кожного вирито одну—три грабіжницьких ям, площа окремих з них становить 10—12 м².

Загальний вигляд групи такий. Курган 1 — крайній з півночі. Його сучасна висота має 1,4 м, діаметр 9,5 м. В насипу зафіксовано дві грабіжницькі ями: в центрі — розмірами 3,0 × 4,5 м, глибиною до 1,8 м та у південній частині насипу, ближче до краю — діаметром 1,8 × 2,0 м, завглибшки 1,2 м. У насипу та в ямах виднілися крупні камені. Курган розташований за 60 м від дороги, що веде від плато до села.

За 93 м південніше від першого насипу знаходиться другий, висотою 1,1 м і діаметром

9,5 м, хоча його поли розтягнуті метрів на 20. Зафіксовано дві грабіжницькі ями. Одна в центрі (3,2 × 3 м, глибина 1 м), а друга, дещо менших розмірів, у південно-західному секторі. На поверхню виступають каміння.

Курган 3 розміщений за 63 м від кургану 2. Діаметр насипу спочатку, як можна зрозуміти за деякими ознаками, був 6—7 м, але зараз він розтягнутий на 15—16 м, висота його до 1,1 м. Насип в центрі понівечений грабіжницькою ямою зі сторонами 4,0 × 3,0 м, глибиною 1,1 м. По всій поверхні виступав випалений шар ґрунту.

Курган 4 віддалений від № 3 на 83 м. Він найменший в групі. Діаметр насипу 4,0 × 5,0 м, висота — 0,4 м. Пошкоджений перекопами.

Особливо слід відзначити те, що у курганах присутне каміння, але не в такій значній кількості як у інших курганах Середнього Придністер'я.

Варто сказати, що у цій частині межиріччя Смотрича і Збруча, в межах Городоцького р-ну, зосереджена значна кількість курганів доби ранніх скіфів, дослідження окремих з них проведені на рубежі XIX—XX ст. Зокрема, розкопки поблизу сусідніх до Купина населених пунктів Івахнівці, Карабчіїв, Сирватинці, Скіпче у той час проводив Ф. Пулавський (Pulaski 1902, с. 3—39). З 2007 р. розкопки на цій території веде експедиція Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка (Гуцал та ін. 2008, с. 91—93; 2010, с. 101—103; Гуцал 2014, с. 149—160). У цій статті йдеться про результати роботи на кургані 3.

Насип складався із суцільного, перепаленого до кольору цегли, ґрунту, серед якого зустрічалося каміння середніх розмірів (рис. 1). Не дивлячись на те, що він був суттєво пошкоджений грабіжниками і численними лисячими

© В. А. ГУЦАЛ, 2019

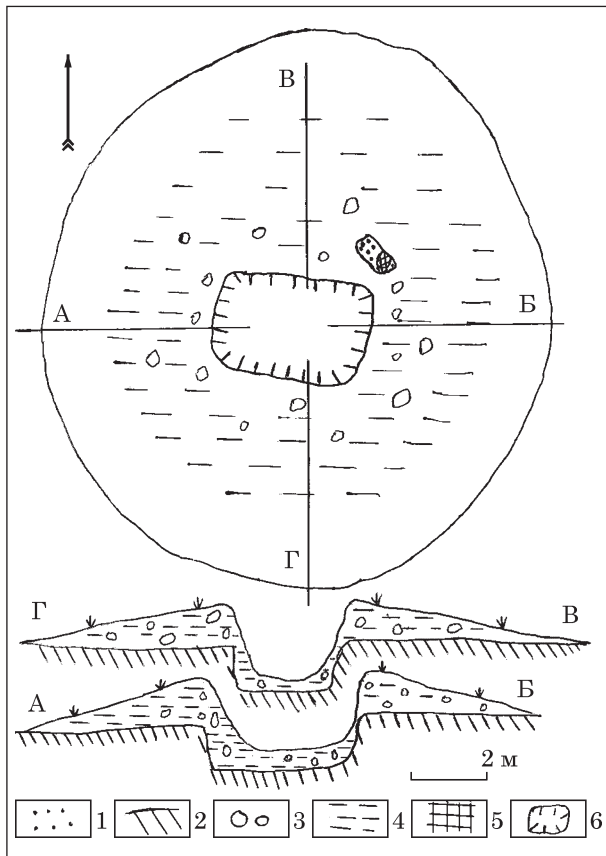

Рис. 1. План кургану 3 у Кушині: 1 — глиняна підсипка на місці поховань; 2 — материк; 3 — каміння; 4 — перепалений ґрунт; 5 — випалений до стану череня фрагмент глиняної підсипки; 6 — грабіжницька яма

норами, було вирішено перевірити всю підкурганну поверхню. Після кількох зачисток її вирівняли і намітили ділянки, перспективні для дослідження. Грабіжники перекопали лише центральну частину кургану. Периферія виявилася не пошкодженою. У північно-східному секторі, в межах квадрату 3 / Д, на краю північно-східного кута грабіжницької ями вдалось натрапити на два захоронення, які лежали поряд. Місце для поховань було підсипано жовтою глиною на площі $1,1 \times 0,45$ м, товщиною до 3,0—3,5 см. Підсипка лежала горизонтально, але її східний край був дещо опущений відносно загального рівня. На ній зберігся фрагмент розмірами 21×23 см, який був загладжений рідким глиняним розчином і в процесі горіння випалився до стану твердого череня печі. Очевидно, що він відігравав якусь особливу роль, на зразок вівтаря, під час ритуальних дій. Відомо, що в давнину вівтарі споруджували із землі чи дерну і вони були, в тому числі, місцем жертвоприношень. Їх будували, зазвичай, зі східного боку, тобто, як і в цьому випадку.

Перше захоронення являло собою залишки одного тілопокладення, у скорченому стані. Коли горіли дерев'яні конструкції кургану, то згорів і кістяк. Збереглися фрагменти однієї ноги, стег-

нова і гомілкові кістки, колінний суглоб, кілька уламків газових кісток. Розташування цих ущільнених решток дає підстави вважати, що тіло було повернуто головою у західну сторону. Пізніше, мабуть під час пограбування, верхня частина спаленого кістяка була знищена. Безпосередньо до цього поховання належать кілька розчавлених посудин, які лежали компактно. Серед них виділяється невелика корчажка (рис. 2: 1). Біля неї лежали два неглибокі черпаки. Там же розчищена невелика біконічна посудина (рис. 3: 2), уламки кількох мисок.

Друге поховання знаходилося поряд з першим, але трохи південно-східніше. Тут виявилися зсіпані в купку кальциновані кістки і лежали на боку три великі посудини, направлені горловинами на захід. Їх розташували так, що жодна із них не перекривала сусідню, тому складається враження, що всі вони з самого початку були покладені на бік. Найбільшою виявилася корчага типу вілланова (рис. 2: 3). Всередині корчаги було поміщено дві інші кухоньоподібні посудини. Пропорціями тулуба вони фактично не різняться між собою. У однієї збоку корпуса є проста петельчаста ручка (рис. 3: 1), у другій ручка прикріплена до вінець і тулуба (рис. 3: 3). У останньої по самому краю вінчика йде наліпний розчленований валик.

Інші два горщики представляють собою банкоподібні вироби кухонного призначення (рис. 2: 2, 3). В один горщик було вкладено ще дві посудини. Одна нагадує опуклобоку чашу із горизонтально поставленими, завернутими до середини, вінцями (рис. 3: 4), інша має форму глибокої миски з нахиленими всередину вінцями (рис. 3: 2). Доповнюють асортимент знахідок ще чотири черпаки, залізни сокира, два тесла, долото і дві бронзові намистини-пронизки.

Слід підкреслити, що вся кераміка, за великим винятком, розчавлена на дрібні шматки. Від перебування у сильному вогні вона, ймовірно, змінила свій колір із чорного на цеглясто-брунатний, поверхня загладжена, іноді підлощена.

ОПИС ЗНАХІДОК

Кухонні вироби представлені двома посудинами.

1. Банкоподібний горщик грубуватої обробки (рис. 2: 4). Тулуб, висотою 32,2 см, зверху прямий, злегка звужується до плоского дна діаметром 13 см. По вінчику, діаметр якого 23 см, наліплений товстий розчленований валик, під яким іде ряд видовжених (зерноподібних) заглибин, недбало нанесених загостреним кінцем палички. Товщина стінок — 0,8—1,0 см.

2. Горщик цілком аналогічний першому (рис. 2: 2). Його відрізняє лише дещо опукліша форма тулуба. Розміри — висота 29,5 см, діаметр вінець — 20,4 см, найбільше розширення тулуба — 23 см, дна — 12,8 см.

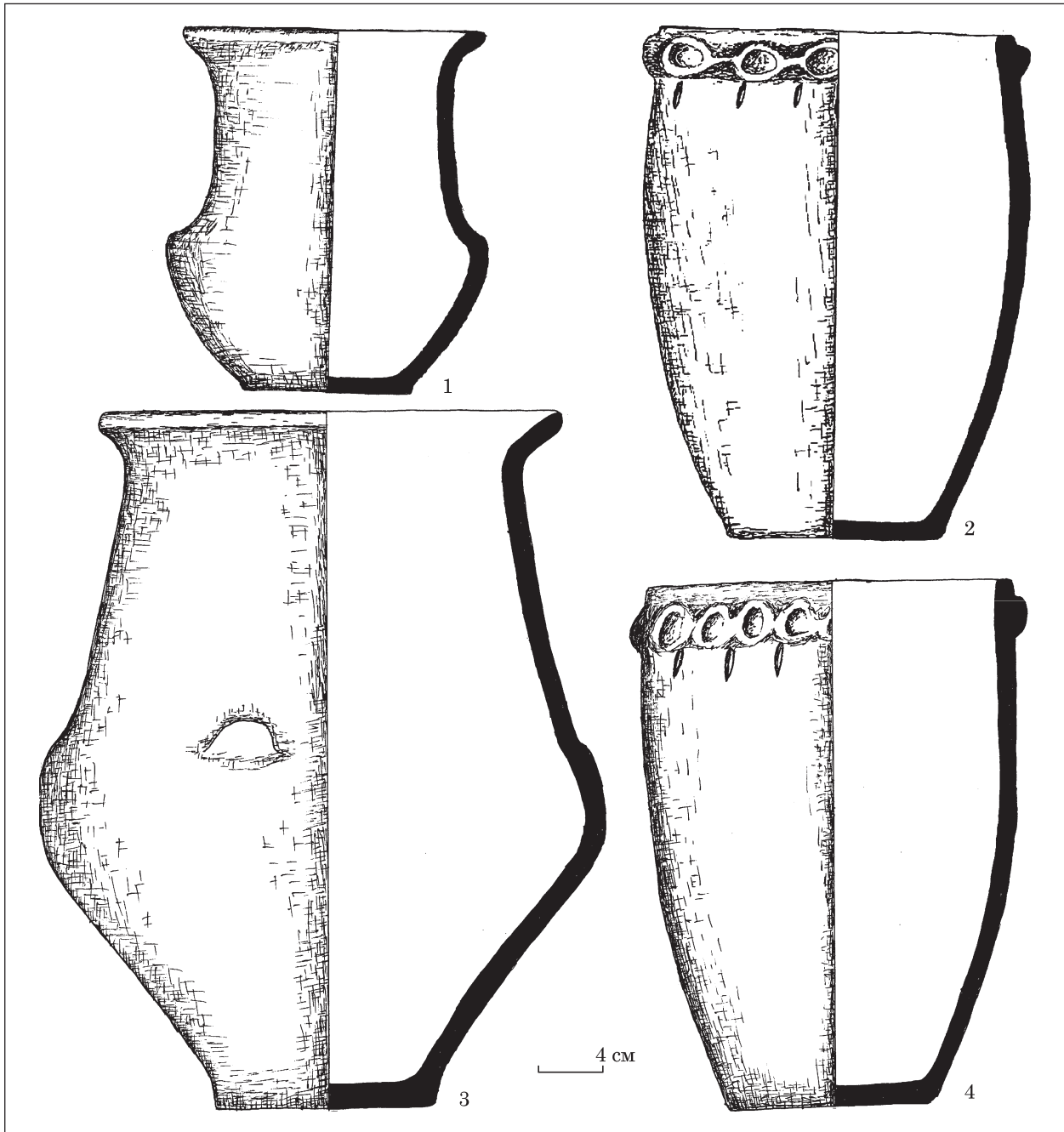

Рис. 2. Курган 3: 1, 3 — корчаги; 2, 4 — банкподібні горщики

Такий посуд кухонного призначення поширений практично на всіх старожитностях доби ранніх скіфів Дністро-Дніпровського межиріччя (Ковпаненко, Бессонова, Скорий 1989, с. 50, рис. 7: 3, 5, 6; 10: 16—19), приміром, Швайківці (Бандрівський 2009, с. 219, рис. 11: 2), Долиняни (Смирнова 1977, с. 33, рис. 3: 4); Іване Пусте (Ганіна 1984, с. 70, рис. 1: 4—8) та ін.

3. Корчага типу віланнова (рис. 2: 3). Поверхня заглажена, тулуб близький до біконічного, вінця відхилені назовні, посередині корпусу наліплені три, асиметрично розміщені, виступи-упори. Висота дорівнює 45 см, діаметр вінця — 28,8 см, дна — 13,6 см, найширшої частини тулуба — 35 см; товщина стінки — 1,0—1,2 см.

Ця форма характерна для корчаг такого типу, відомих на пам'ятках ранньоскіфського часу з території Середнього Подністров'я. Вони знайдені в курганах Швайковець (Бандрівський 2009, с. 219, рис. 11: 1), Перебиківці (Смирнова 1979, с. 47, рис. 3: 6), Долиняни (Смирнова 1977, с. 33, рис. 3: 3; рис. 6), Братишеві (Sulimirski 1936, tabl. XV: 1), Івахнівці, Сирватинці (Pulaski 1902, s. 10, rys. 5, 21), Шутнівцях (Гуцал, Гуцал, Мегей 1998, с. 74, рис. 1: 1).

4. Невелика корчажка (рис. 2: 1), висотою 22 см. Має різко відігнуті назовні вінця діаметром 18 см, високе циліндричне горло, розширене до 13,8 см, трохи роздутий (18,7 см), звужений до дна, корпус, плоске дно діаметром

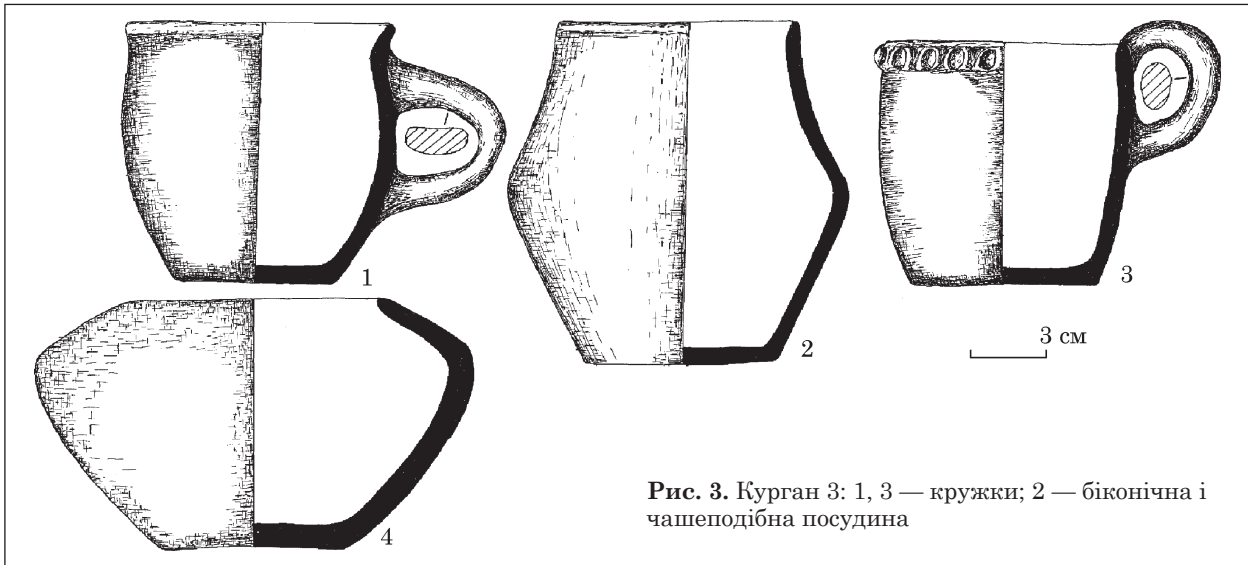

Рис. 3. Курган 3: 1, 3 — кружки; 2 — біконічна і чашеподібна посудина

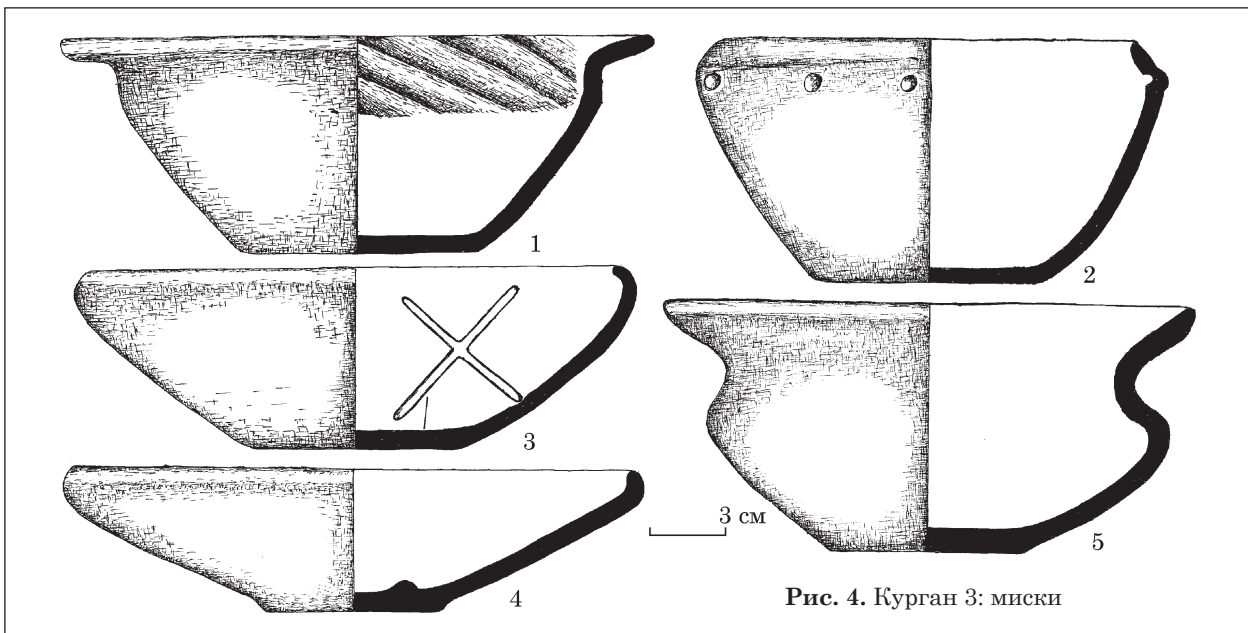

Рис. 4. Курган 3: миски

9,8 см. Подібні форми бачимо на Северинівському городищі (Смирнова 1961, с. 96, рис. 7: 1).

5. Миска з відігнутими назовні вінцями, внутрішня частина оздоблена косими канелюрами (рис. 4: 1). Висота виробу — 8,5 см, діаметр вінець 23, дна — 9,1 см. Такі миски трапляються рідко. Одна відкрита у кургані в Круглику, правда у неї декоровано всю внутрішню поверхню (Смирнова 1968, с. 15, рис. 2: 9), є фрагменти на Северинівському і Немирівському городищах (Смирнова 1961, с. 99, рис. 10: 1; 2001, с. 39, рис. 4: 2).

6. Миска з різко відхиленими вінцями діаметром 21 см, діаметром дна 7,6 см, висотою профільованого корпусу 9,8 см (рис. 4: 5). Подібні знахідки трапляються на ряді пам'яток (Ганіна 1984, рис. 2: 5, Гуцал, Гуцал, Мегей 1998, с. 74, рис. 1: 3; Гуцал та ін. 2008, с. 19, рис. 6: 3, 10; Гуцал 2014, с. 151, рис. 2: 2).

7. Миска із конусоподібно звуженими до плоского дна стінками (рис. 4: 3). Вінця, діаметром

21,3 см, загнуті до середини; висота посудини 7,1 см, діаметр дна 8,3 см. Всередині, через все дно, прокреслено хре ст.

8. Миска із таким самим корпусом, короткими майже прямими вінцями діаметром 22,4 см (рис. 4: 4). Діаметр дна — 7 см, висота — 5,6 см. На дні із внутрішнього боку наліплено круглий валик до 0,5 см заввишки.

Така форма мисок із загнутими всередину краями відома практично на всіх пам'ятках цього часу у Дністро-Дніпровському регіоні (Ганіна 1984, с. 72, рис. 2: 2; Смирнова 1977, с. 33, рис. 3: 2; 2001а, с. 62, рис. 2: 7,8, с. 67, рис. 5: 13).

Цілою серією із шести виробів репрезентовані черпаки.

9. Серед них на окрему увагу заслуговує сіроглиняна посудина, виготовлена на гончарному колі (рис. 5: 1). Вона має висоту 8,5 см, діаметр вінця — 11,1 см, діаметр дна — 5,6 см, розширення корпусу — 12,6 см. Прямі він-

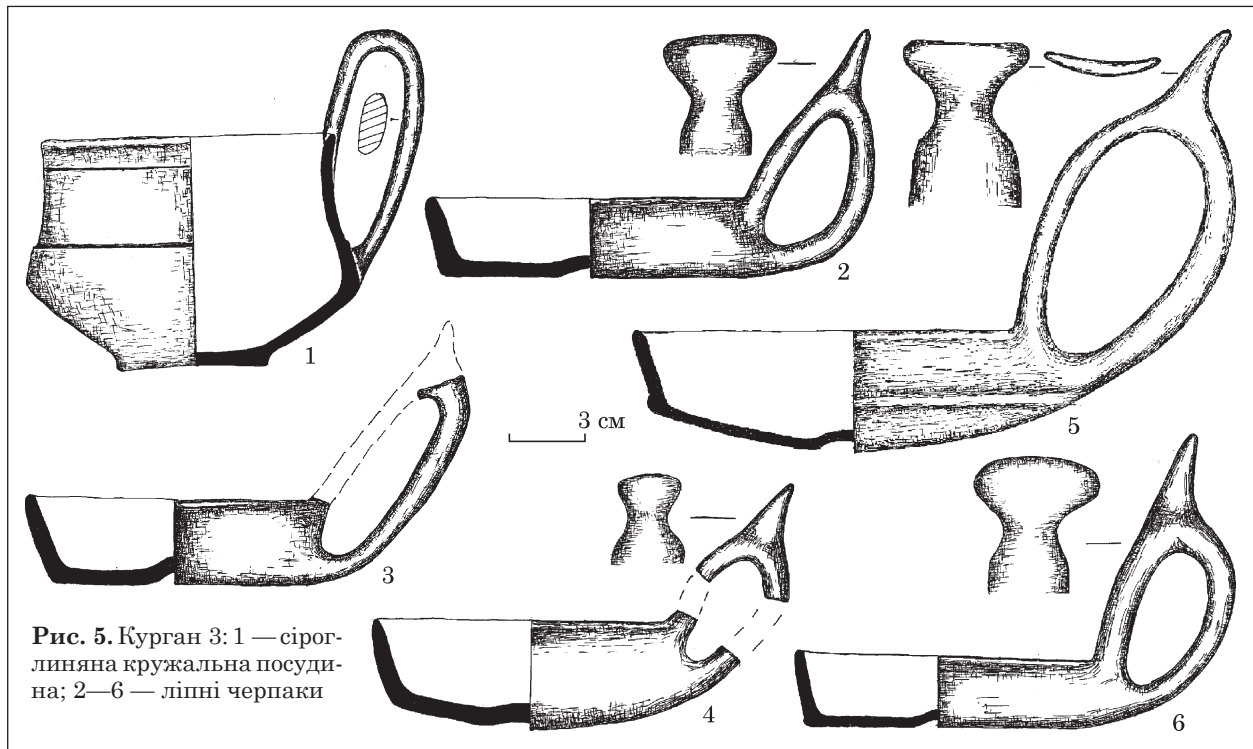

Рис. 5. Курган 3:1 — сіроглиняна кружальна посудина; 2—6 — ліпні черпаки

ця дещо відхилені, непомітно переходять у циліндричне горло. На біконічному корпусі, який різко звужується до кільцеподібного дна, є два невисокі пояски, що нагадують валики. Стрічкоподібна петельчаста ручка високо піднімається над краєм. Сіроглиняна гончарна кераміка трапляється на багатьох поселеннях і поховальних пам'ятках на Середньому Дністрі (Ганіна 1965, рис. 4: 9; Гуцал, Гуцал, Мегей 1998, с. 75, рис. 2: 18; Гуцал, Гуцал, Мегей, Могилів 2008, с. 13, рис. 5: 4). Свого часу про це писала Г. Смирнова (1968, с. 23—26; 1999, с. 44—57), зверталися до цього питання М. Дараган, М. Кашуба, О. Левицький (2010, с. 28—61) та ін. Різні гіпотези щодо її походження поки що не є остаточними і відповідь може бути знайдена лише при подальших дослідженнях.

10. Черпак із низькою пласкою чашкою, високою ручкою з виступом у вигляді розширеної лопатки, дно з виїмкою (рис. 5: 2). Діаметр прямого, злегка нахиленого назовні вінця — 12,6 см, дна — 11,3 см, висота 2,7 см.

11. Черпак з розмірами вінця — 11,3 см, дна — 9,5 см, висотою — 3,2 см (рис. 5: 3).

12. Черпак висотою — 3,2 см, діаметр вінця — 12 см, дна — 10,3 см (рис. 5: 4).

13. Черпак аналогічний попередньому (рис. 5: 6), ручка завершується широкою розплющеною лопатею. Діаметр вінчика — 11,5 см, дна — 10,2 см, висота — 2,8 см.

14. Черпак лощений до блиску, ручка висока, дно округле (діаметр — 17,5 см) з виїмкою, діаметр прямого відхиленого назовні вінця — 18,5 см, загальна висота — 3,5 см. Дно виділене невисоким валикоподібним виступом (рис. 5: 5). Точна копія такого черпака походить

із кургану 6 в Шутнівцях (Гуцал, Гуцал, 2009, с. 7, рис. 1: 23).

Всі черпаки, окрім кружального, дуже подібні. У кожного низький тулуб, зазвичай прямий, ледь відхилені вінця, висока ручка з розширенням на верху, заглиблення у дні. Незначно відрізняють їх лише розміри. Такий тип посуду досить часто зустрічається у Подністров'ї і на поселеннях, і у курганах (Гуцал та ін. 2008, с. 18, рис. 5: 3, Гуцал, Гуцал 2009, с. 7, рис. 1: 22, 23).

15. Кухлеподібна посудина, короткий вінець злегка відхилений назовні, тулуб діжкоподібний, ручка у вигляді стрічки прикріплена збоку (рис. 3: 1). Діаметр вінця — 10,2 см, корпусу — 10,3 см, дна — 6,3 см, висота — 9,7 см.

16. Кухлеподібна посудина з прямим корпусом, вінець вертикальний з нахилом до середини (рис. 3: 3). По краю — розчленований валик. Ручка з'єднана з краєм вінця і серединою стінки. Діаметр вінця — 9,1 см, корпусу — 9,6 см, дна — 7,1 см, висота — 9,1 см. Такі форми в Подністров'ї трапляються не так часто (Бандрівський 2009, с. 219, рис. 11, 3, Ганіна 1984, с. 73, рис. 3, 4, Гуцал 2014, с. 153, рис. 2: 5).

17. Біконічний горщик висотою 12,5 см, діаметром вінця — 8,3 см, дна — 7,2 см, тулуба — 13 см (рис. 3: 2). Такий керамічний тип належить до числа рідкісних. Подібний знайдений у двох Братишівських курганах, проте, більших розмірів (Sulimirski 1936, s. 58, tabl. XV: 8,11).

18. Глибока мископодібна посудина із нахиленим всередину вінцем, по його краю із середини зроблені наколи, які зовні утворюють горбки (рис. 4: 2). Висота — 9,6 см, найширший діаметр вверху нижче вінця — 18,6 см, дна —

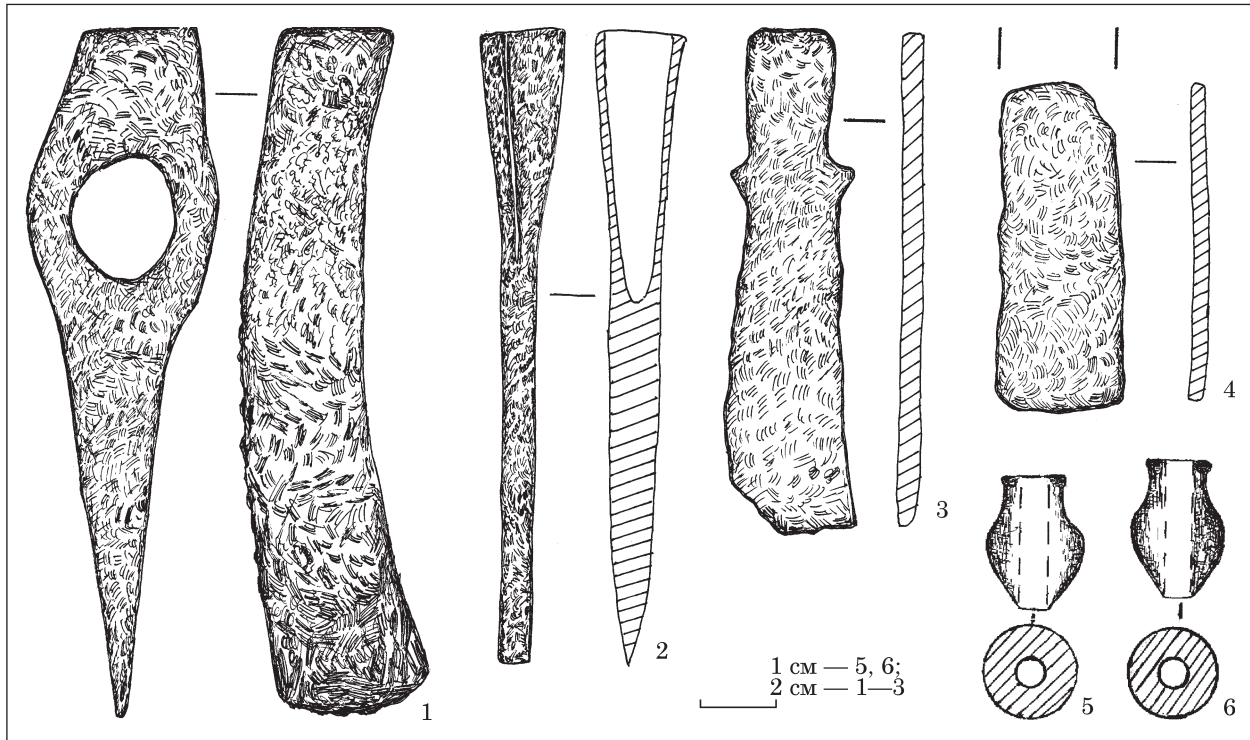

Рис. 6. Курган 3: 1 — сокира; 2 — долото; 3, 4 — сокири-тесла; 5, 6 — бронзові намистини-пронизки

18,8 см. Подібний виріб знайдений у кургані 19 с. Колодівка (Гуцал та ін. 2007, рис. 93: 1).

19. Посудина чашевидна, частково подібна до вищезгаданої. Вона такої ж висоти — 9,6 см, широкий край прямого вінця нахилений до середини, стінки корпусу конусоподібно звужуються до дна (рис. 3: 4).

Як бачимо, керамічний набір із кургану представлений різноманітними виробами. Це великі посудини типу вілланова, банковидні горщики, миски із загнутим до середини і відігнутих назовні вінцем, черпаки з низькою чашечкою і високими ручками з вигупом на верху, кружки з петельчатими ручками збоку, приземкуваті чашевидні і біконічні посудини. Такої багатой колекції глиняного посуду ще не давало жодне поховання періоду ранніх скіфів з регіону Середнього Подністров'я. Разом з тим, майже кожна згадана форма, тією чи іншою мірою, знаходить свої аналогії у виробках, знайдених в попередні роки при розкопках курганів на цій і сусідніх територіях і одночасно доповнює їх (Гуцал та ін. 2010, с. 101—103; Гуцал 2014, с. 149—160; Смирнова 1977, с. 33; рис. 3; 1979, с. 44, рис. 6; 12: 8,9; Pulaski 1902, s. 10—11, rys. 5—8; Sulimirski 1936, tabl. XII—XVII; Ильинская 1975, с. 134, с. 139, рис. 19; Ковпаненко 1981, с. 83, рис. 51; с. 91, рис. 54; Ковпаненко, Бессонова, Скорый 1989, с. 51, 55, 57, рис. 7, 9, 10).

20. Сокира залізна з клиновидною лопаттю, прямокутним в перетині обухом, розширенням в місці круглого отвору для ручки до 5 см; поверхня попсована корозією (рис. 6: 1). Лобний і тильний боки помітно вигнуті, ідуть паралельно, але до кінця леза трохи розширюються. Роз-

міри: довжина — 18 см, ширина — 3,2 см, діаметр втулки — 2,8 × 3,3 см. Жодна із відомих на сьогодні сокир цього періоду не повторює в усіх деталях її форму. Здається, що найближчою аналогією до неї можна вважати сокиру із Семилюкського городища (Меркулов 2014, с. 122, рис. 1: 5) За класифікацією В. Іллінської, її однаково можна віднести і до робочих, і до бойових сокир (Іллінська 1961, с. 30, рис. 2: 1, 3; с. 32, рис. 3: 1, 7, 9). У подільських курганах сокири відомі в ряді випадків. Наприклад, такі вироби знайдені у Швайківцях (Бандрівський 2009, с. 207, рис. 6: 1, 2), Перебиківцях (Смирнова 1979, с. 50, рис. 2: 10), Круглику (Смирнова 1968, с. 16, рис. 2: 3), Дуплиських (Sulimirski 1936, tabl. IX: 6), Новосілці Гримайлівській (Sulimirski 1936, tabl. XI: 11).

21. Залізна сокира — тесло з двома боковими виступами (рис. 6: 3). Довжина — 13,2 см, ширина леза внизу — 3,2 см, товщина — 0,6 см, сильно поржавлена. Такі вироби походять із поселення в Долинянах (Смирнова 2001а, с. 67, рис. 5: 14), з кургану у Врублівцях (Кучугура 1995, с. 131—132, рис. 3: 1). Поки що їх знайдено не так багато. Це може пояснюватися тим, що похованих супроводжували більш цінними предметами, а сокира-тесло, як здається, до таких не належала. Проте навряд чи можна говорити, що вони були мало розповсюджені. Залізни теслоподібні сокири з'являються в період пізнього чорнолісся (Тереножкін 1961, с. 148, рис. 107: 2). Б. Шрамко був схильний зараховувати їх, в тому числі, до сільськогосподарських знарядь для обробки землі (Шрамко 1961, с. 89, рис. 14: 1—4). Вони зустрічаються і

в похованнях, і на поселеннях, і з часом, з розкопками нових об'єктів, їх число зростатиме.

22. Залізна пластина (рис. 6: 4) розмірами 9,0 × 3,3 см, товщина — 0,4 см. Цілком можливо, що це уламок ще однієї сокири-тесла, яка не уціліла повністю.

23. Залізне знаряддя, яке слугувало, скоріш за все, як долото. Нижня загострена його частина прямокутна в перерізі (1,3 × 0,8 см), верхня — кругла з поздовжньою втулкою із розімкнутим швом (рис. 6: 2). Загальна довжина виробу — 17 см, найбільший діаметр втулки вверху — 2,3 см, глибина — 7,0 см. Наявність втулки однозначно свідчить, що в неї вставлялася дерев'яна ручка. Такі долота з втулкою у скіфський час практично не зустрічаються, вони, зазвичай, цільнометалеві.

24. Дві бронзові намистини-пронизки (рис. 6: 5, 6). Формою повністю повторюють корчажку (рис. 2: 1). У них виділені вінця діаметром до 0,9 см, горло — до 0,8 см, розширений тулуб — 1,4 см, висота — 1,9 см. Всередині через всю намистину проходить круглий наскрізний отвір діаметром до 0,7 см. Поверхня патинувана. Досвід виробництва намистин із кольорового металу відомий ще з часів раннього етапу трипільської культури. Наприклад, у Карбунському скарбі виявилось 377 таких виробів з міді (Сергеев 1963, с. 135). Алексеєва Є. відзначала, що з VI ст. до н. е. в Ольвії стали виготовляти дрібні прикраси із бронзи (Алексеєва 1982, с. 22). В нашому регіоні такі предмети не набули розповсюдження. Але на деяких інших територіях зустрічаються. У Південному Сибіру трапляються своєрідні підвіски у вигляді мініатюрних копій котлів, курильниць, ковпів, кубків і кувшинів (Тетерин, Митько, Журавлева 2010, с. 80, рис. 2, 3). І майже копією купинської знахідки є підвіски із кургану 5 з Бистровки у Новосибірському Приоб'ї та золоті колекції Петра I (Тетерин, Митько, Журавлева 2010, с. 85, рис. 2: 27—28). Автори публікації зауважують, що більшість таких підвісок виявлені у жіночих захороненнях і відносять їх до прикрас одягу.

25. Шліфувальна підпрямокутна плитка із пісковика розмірами 21 × 29 см, товщиною 2,5 см (рис. 7: 4). Робоча її сторона рівна і зашліфована, друга — просто підрівняна, із невеликими виступами. Бокові грані згладжені. Від перебування у сильному вогні виріб втратив свою монолітність і легко розпадається.

26. Плитка підтрапецієвидної форми із довгими сторонами — 27,5 і 33 см, короткими — 15,5 і 27 см, товщина — 2,5 см (рис. 7: 2).

27. Плитка підквадратна з заокругленими кутами. З заглибленою (виробленою) по центру поверхнею, яка утворилась в процесі розтирання якихось предметів. Розміри — 20 × 17 см, товщина — 2,3 см (рис. 7: 1).

28. Уламок плитки підтрикутної форми (рис. 7: 3), розмірами 23,1 × 16,5 см, товщиною — 1,8 см.

Серед цих знахідок є такі, що виготовлені із девонських і неогенових геологічних відкладів. Перші не мають виходів у басейні р. Смотрич і,

Рис. 7. Курган 3: кам'яні зашліфовані плитки, стенове фото

скоріш за все, потрапили сюди з більш західних районів, наприклад, басейну р. Серету. На території Позбруччя такі предмети знайдені у курганах 2 і 9 с. Спасівка, у кургані 6 з Братишева тощо (Гуцал 2011, с. 150; Sulimirski 1936, s. 62, tabl. XII: 9). Вірогідно, пісковикові зашліфовані плитки виконували ту ж роль, що і кам'яні блюда. Як відомо, останні використовувалися з косметичною і культовою метою. У ряді випадків на них залишалися мікроскопічні сліди рум'ян і інших хімічних речовин. Деякі з них слугували культовим цілям як символ очисного вогню і кровавого жертвоприношення (Шрамко 1987, с. 102). Очевидно, ця функція була притаманна і згаданим плиткам. Вони, разом із набором фарб, мали підкреслювати загадковість, таємничість і одночасно велич поховального церемоніалу.

Зроблені спостереження дають підстави вважати, що у кургані була споруджена стовпова дерев'яна гробниця, впушена в материк. Залишки її конструкції у вигляді стовпових ям, чи якісь інші деталі повністю зруйновані. Гробниця і додаткові дерев'яні споруди, які могли тут бути, були спалені й весь земляно-глиняний масив навколишнього ґрунту випалився до стану цегли та заповнював весь підкурганний простір. Спалення гробниць — явище розповсюджене, але воно рідко коли доходило до такого рівня інтенсивності. Купинський курган 3 за силою пожежі нагадує кургани 2 у Теклівці (Гуцал, Гуцал, Мегей, Могилов 2008, с. 11), або 1, 2, 8 — у Спасівці (Гуцал 2011, с. 152—153; 2014, с. 150), де в результаті пекельної температури все повністю вигоріло, а каміння перетворилося у вапно.

Датування пам'ятки VII ст. до н. е.

Третій Купинський курган дав цікавий матеріал для розуміння соціально-економічних і культурних процесів раннього скіфського часу, що протікали в районі верхньої течії Смотрича. Отже, в майбутньому дослідження некрополя необхідно продовжити.

ЛІТЕРАТУРА

Алексеева, Е. М. 1982. *Античные бусы Северного Причерноморья*. Москва: Наука. Свод археологических источников, Г 1—12.

Бандрівський, М. С. 2009. Новий ритуальний об'єкт часів скіфської архаїки зі Швайковець біля Чорткова на Тернопільщині. В: Отрошенко, В. В. (ред.). *Взаємозв'язки культур бронзи і раннього заліза на території Центральної та Східної Європи*. Київ; Львів, с. 202-235.

Ганіна, О. Д. 1965. Поселення скіфського часу у селі Іване Пусте. *Археологія*, XIX, с. 106-117.

Ганіна, О. Д. 1984. Поселення ранньоскіфської доби поблизу с. Залісся. *Археологія*, 47, с. 68-78.

Гуцал, А. Ф. 2011. Робота на пам'ятках археології в районі Сатанівських Товтр. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка*, 21, с. 147-156.

Гуцал, А. Ф. 2014. Розкопки курганної групи в районі Гусикової гори на Хмельниччині та їх результати. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка: Історичні науки*, 24, с. 149-160.

Гуцал, А. Ф., Гуцал, В. А. 2009. Курганна група ранньоскіфського часу у пониззі Смотрича. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка: Історичні науки*, 2, с. 5-15.

Гуцал, А. Ф., Гуцал, В. А., Мегей, В. П. 1998. Дослідження курганів скіфського часу у Середньому Подністрів'ї. *Археологічні відкриття в Україні 1997—1998 рр.*, с. 74-75.

Гуцал, А. Ф., Гуцал, В. А., Мегей, В. П., Могилов, О. Д. 2006. Розкопки курганів ранньоскіфської доби біля села Колодіївка у Середньому Подністрів'ї. *Археологічні відкриття в Україні 2004—2005 рр.*, с. 157-159.

Гуцал, А. Ф., Гуцал, В. А., Мегей, В. П., Могилов, О. Д. 2008. Теклівський курганний некрополь. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка: Історичні науки*, 1, с. 6-23.

Гуцал, А. Ф., Гуцал, В. А., Мегей, В. П., Могилов, О. Д., Болтанюк, П. А. 2007. *Звіт про археологічні дослідження курганів скіфського часу біля с. Колодіївка Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. 2006 р.* НА ІА НАНУ, ф. 64, 2006/115.

Гуцал, А. Ф., Гуцал, В. А., Мегей, В. П., Могилов, О. Д., Баженов, О. Л., Болтанюк, П. А. 2008. Дослідження курганів ранньоскіфського часу в районі середньої течії р. Збруч. *Археологічні дослідження в Україні 2006—2007 рр.*, с. 91-93.

Гуцал, А. Ф., Гуцал, В. А., Могилов, О. Д., Болтанюк, П. А. 2010. Дослідження курганної групи Спасівка-Іванківці у Позбруччі. *Археологічні дослідження в Україні 2009 р.*, с. 101-103.

Гльїнська, В. А. 1961. Скіфські сокири. *Археологія*, XII, с. 27-52.

Ильинская, В. А. 1975. *Раннескифские курганы бассейна р. Тясмин*. Киев: Наукова думка.

Кашуба, М., Дараган, М., Левицкий, О. 2010. Технологические новшества раннего железного века: перспективы изучения ранней гончарной сероглиняной керамики Восточного Прикарпатья. *Revista Arheologica, serie noua*, V, 2, с. 28-61.

Ковпаненко, Г. Т. 1981. *Курганы раннескифского времени в бассейне р. Рось*. Киев: Наукова думка.

Ковпаненко, Г. Т., Бессонова, С. С., Скорый, С. А. 1989. *Памятники скифской эпохи Днепровского лесостепного Правобережья*. Киев: Наукова думка.

Кучугура, Л. І. 1995. Ранньоскіфський комплекс з кургану поблизу с. Врублівці в Подністрів'ї. *Археологія*, 2, с. 131-134.

Меркулов, А. Н. 2014. Железные проушные топоры среднедонской культуры скифского времени. *Известия Воронежского государственного университета. Гуманитарные науки*, 3 (264), с. 121-124.

Сергеев, Г. П. 1963. Раннетрипольский клад у с. Карбуна. *Советская археология*, 1, с. 135-151.

Смирнова, Г. И. 1961. Севериновское городище (по материалам Юго-Подольской экспедиции 1947—1948, 1953 гг.). *Археологический сборник Государственного Эрмитажа*, 2, с. 88-103.

Смирнова, Г. И. 1968. Раскопки курганов у сел Круглик и Долиняны на Буковине. *Археологический сборник Государственного Эрмитажа*, 10, с. 14-27.

Смирнова, Г. И. 1977. Курганний могильник раннескифського часу у с. Долиняни. *Археологический сборник Государственного Эрмитажа*, 18, с. 29-40.

Смирнова, Г. И. 1979. Курганы у с. Перебыковцы — новый могильник скифской архаики на Среднем Днестре. *Труды Государственного Эрмитажа*, XX, с. 36-67.

Смирнова, Г. И. 1999. Еще раз о серой кружалной керамике из раннескифских памятников Среднего Поднестровья. *Археологический сборник Государственного Эрмитажа*, 34, с. 44-57.

Смирнова, Г. И. 2001a. Гальштатский компонент в раннескифской культуре Лесостепи Северного Причерноморья (по материалам Немировского городища). *Российская археология*, 4, с. 33-44.

Смирнова, Г. И. 2001b. Заключительный сезон работ на раннескифском поселении у с. Долиняны. *Археологический сборник Государственного Эрмитажа*, 35, с. 59-73.

Тетерин, Ю. В., Митько, О. А., Журавлева, Е. А. 2010. Бронзовые миниатюрные подвески — сосуды Южной Сибири. *Вестник Новосибирского государственного университета. Серия: история, филология*, 9, 7, с. 80-94.

Тереножкин, А. И. 1961. *Предскифский период на Днепровском Правобережье*. Киев: АН УССР.

Шрамко, Б. А. 1961. К вопросу о технике земледелия у племен скифского времени в восточной Европе. *Советская археология*, 1, с. 73-90.

Шрамко, Б. А. 1987. *Бельское городище скифской эпохи (город Гелон)*. Киев: Наукова думка.

Pulaski, F. 1902. Mogily o nasypie kaminnym w powiecie Kamienieckim. *Swiatowit*, IV, s. 26-27.

Sulimirsk, T. 1936. *Scytowie na zachodniem Podolu*. Lwow.

REFERENCES

Alekseeva, E. M. 1982. *Antychnye busy Severnogo Prychernomorja*. Moskva: Nauka. Svod arkheolohycheskykh ystochnykov, H 1—12.

Bandrivskiy, M. S. 2009. Novyi rytualnyi ob'ekt chasiv skifskoi arkhaiiky zi Shvaikovets bilia Chortkova na Ternopilshchyni. In: Otroshchenko, V. V. (ed.). *Vzaiemozv'iazky kultur bronzy i rannoho zaliza na terytorii Tsentralnoi ta Shhidnoi Yevropy*. Kyiv; Lviv, s. 202-235.

Hanina, O. D. 1965. Poselennia skifskoho chasu u seli Ivane Puste. *Arkheolohia*, XVIII, s. 106-117.

Hanina, O. D. 1984. Poselennia rannoskifskoi doby poblyzu s. Zalissia. *Arkheolohia*, 47, s. 68-78.

Hutsal, A. F. 2011. Robota na pamiatkakh arkheolohii v raioni Satanivskykh Tovtr. *Naukovi pratsi Kamianets-Podil'skoho natsionalnoho universytetu im. I. Ohienka*, 21, s. 147-156.

Hutsal, A. F. 2014. Rozkopky kurhannoi hrupy v raioni Husykovoi hory na Khmelnychchyni ta yikh rezultaty. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu im. I. Ohiiienka: Istorychni nauky*, 24, s. 149-160.

Hutsal, A. F., Hutsal, V. A. 2009. Kurhanna hrupa rannoskifskoho chasu u ponyzzy Smotrycha. *Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu im. I. Ohiiienka: Istorychni nauky*, 2, s. 5-15.

Hutsal, A. F., Hutsal, V. A., Mehei, V. P. 1998. Doslidzhennia kurhaniv skifskoho chasu u Serednomu Podnistrovi. *Arkheolohichni vidkryttia v Ukraini 1997—1998 rr.*, s. 74-75.

Hutsal, A. F., Hutsal, V. A., Mehei, V. P., Mohylov, O. D. 2006. Rozkopky kurganiv rannoskifskoyi doby bila sela Kolodiivka u Serednomu Podnistrovi. *Arkheolohichni vidkryttia v Ukraini 2004—2005 rr.*, s. 157-159.

Hutsal, A. F., Hutsal, V. A., Mehei, V. P., Mohylov, O. D. 2008. Teklivskiy kurhannyi nekropol. *Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu im. I. Ohiiienka: Istorychni nauky*, 1, s. 6-23.

Hutsal, A. F., Hutsal, V. A., Mehei, V. P., Mohylov, O. D., Boltaniuk, P. A. 2007. Zvit pro arkeolohichni doslidzhennia kurhaniv skifskoho chasu bilia s. Kolodiivka Kamianets-Podilskoho r-nu Khmelnytskoi obl. 2006 r. NA IA NANU, f. 64, 2006/115.

Hutsal, A. F., Hutsal, V. A., Mehei, V. P., Mohylov, O. D., Bazhenov, O. L., Boltaniuk, P. A. 2008. Doslidzhennia kurhaniv rannoskifskoho chasu v raioni serednoi techii r. Zbruch. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2006—2007 rr.*, s. 91-93.

Hutsal, A. F., Hutsal, V. A., Mohylov, O. D., Boltaniuk, P. A. 2010. Doslidzhennia kurhannoi hrupy Spasivka-Ivankivtsi u Pozbruchchi. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2009 r.*, s. 101-103.

Ilinska, V. A. 1961. Skifski sokyry. *Arkheologia*, XII, s. 27-52.

Ilinskaya, V. A. 1975. *Ranneskifskie kurgany basseina r. Tyasmin*. Kyev: Naukova dumka.

Kashuba, M., Daragan, M., Levickij, O. 2010. Tehnologicheskie novshestva rannego zheleznogo veka: perspektivy izucheniya rannej goncharnoj seroglinyanoy keramiki Vostochnogo Prikarpatya. *Revista Arheologica, serie noua*, V, 2, s. 28-61.

Kovpanenko, G. T. 1981. *Kurgany ranneskifskogo vremeni v baseine r. Ros*. Kyev: Naukova dumka.

Kovpanenko, G. T., Bessonova, S. S., Skoryj S. A. 1989. *Pamyatniki skifskoi epohi Dneprovskogo lesostepnogo Pravoberezhya*. Kyev: Naukova dumka.

Kuchugura, L. I. 1995. Rannoskifskij kompleks z kurganu poblizu s. Vrublivci v Podnistrovyi. *Arheologiya*, 2, s. 131-134.

Merkulov, A. N. 2014. Zheleznyye proushnyye topory srednedonskoy kultury skifskogo vremeni. *Izvestiya Voronezhskogo gosudarstvennogo universiteta. Gumanitarnyye nauki*, 3 (264), s. 121-124.

Sergeev, G. P. 1963. Rannetripolskij klad u s. Karbuna. *Sovetskaya arheologiya*, 1, s. 135-151.

Smirnova, G. I. 1961. Severinovskoe gorodishe (po materialam Yugo-Podolskoi ekspedicii 1947—1948, 1953 gg.) *Arheologicheskij sbornik Gosudarstvennogo Ermitazha*, 2, s. 88-103.

Smirnova, G. I. 1968. Raskopki kurganov u sel Kruglik i Dolinyany na Bukovine. *Arheologicheskij sbornik Gosudarstvennogo Ermitazha*, 10, s. 14-27.

Smirnova, G. I. 1977. Kurgannyj mogilnik ranneskifskogo vremeni u s. Dolinyany. *Arheologicheskij sbornik Gosudarstvennogo Ermitazha*, 18, s. 29-40.

Smirnova, G. I. 1979. Kurgany u s. Perebykovcy — novyj mogilnik skifskoi arhaiki na Srednem Dnestre. *Trudy Gosudarstvennogo Ermitazha*, XX, s. 36-67.

Smirnova, G. I. 1999. Eshe raz o seroj kruzhalnoj keramike iz ranneskifskih pamyatnikov Srednego Podnestrovyia. *Arheologicheskij sbornik Gosudarstvennogo Ermitazha*, 34, s. 44-57.

Smirnova, G. I. 2001a. Galshtatskij komponent v ranneskifskoi kulture Lesostepi Severnogo Prichernomor'ya (po materialam Nemirovskogo gorodisha). *Rossijskaya arheologiya*, 4, s. 33-44.

Smirnova, G. I. 2001b. Zaklyuchitelnyy sezon rabot na ranneskifskom poselenii u s. Dolinyany. *Arheologicheskij sbornik Gosudarstvennogo Ermitazha*, 35, s. 59-73.

Teterin, Yu. V., Mitko, O. A., Zhuravleva, E. A. 2010. Bronzovye miniaturnye podveski — sosudy Yuzhnoj Sibiri. *Vestnik Novosibirskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: istoriya, filologiya*, 9, 7, s. 80-94.

Terenozhkin, A. I. 1961. *Predskifskij period na Dneprovskom Pravoberezhze*. Kyev: AN USSR.

Shramko, B. A. 1961. K voprosu o tehnike zemledeliya u plemen skifskogo vremeni v vostochnoj Evrope. *Sovetskaya arheologiya*, 1, s. 73-90.

Shramko, B. A. 1987. Belskoe gorodishe skifskoi epohi (gorod Gelon). Kyev: Naukova dumka.

Pulaski F. 1902. Mogily o nasypie kaminnym w powiecie Kamienieckim. *Swiatowit*, IV, s. 26-27.

Sulimirski, T. 1936. *Scytowie na zachodniem Podolu*. Lwow.

V. A. Hutsal

RESEARCH OF THE EARLY SCYTHIAN KURGAN IN KUPYN VILLAGE OF KHMELNITSKYI REGION

In 2018 the archaeological expedition of Kamianets-Podilskiy Ivan Ohienko National University investigated a group of four mounds of the Early Scythian time in v. Kupyn, Gorodok district of Khmelnytskyi region. All of them are seriously robbed at different times. The work was carried out on two mounds.

Mound 3 with a diameter of 15 m, height up to 1 m, damaged by predatory pits. There was built wooden tomb, which later burned. A powerful flame enveloped the whole space and burned the soil to a bright brick color. At one of the sites that were touched by the robbers, the remains of two graves were discovered at the level of the ancient surface. The burial site was filled with yellow clay over an area of 1.1 × 0.45 m. The first burial was the remains of a single body, which was in a crouched condition. When the wooden structures of the mound were burning, the skeleton also burned down. Preserved fragments of one leg, femur and tibia, knee joint, several fragments of pelvic bones. The second burial was located next to the first one, but a little south-east. Here, calcified bones were piled up 19 earthen vessels were broken at the buried. Among them are two bank pots, a large and a small claypots, two bowls with a curved edge, two other bowls have a crown bent outward. The whole series presents scoops with a low cup and a high handle with a performance. One of the scoops is made on a potter's wheel. With tools found, made of iron ax, two ax-tesla, chisel.

Keywords: Kupyn, mound, burial, tomb, ceramics, iron axe.

Одержано 12. 02.2019

ГУЦАЛ Віталій Анатолійович, завідувачий науковою лабораторією археології, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. І. Огієнка, 61, Кам'янець-Подільський, 32301, Україна, dpoasukam@gmail.com.

HUTSAL Vitaliy Anatolijovych, Head of the Scientific Archaeological Laboratory, Kamianets-Podilskiy Ivan Ohienko National University, I. Ohienko St., 61, Kamianets-Podilskiy, 32301, Ukraine, dpoasukam@gmail.com.